

*Горан Тепшић**

СРПСКО ДЕМОКРАТСКО ПИТАЊЕ: ИЗМЕЂУ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ И МЕЂУНАРОДНОГ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА

Сажетак

Аутор се у овом раду бави демократском транзицијом и њеним крајњим циљем и основним мерилом успешности - универзалним моделом либералне демократије. Он анализира нормативни детерминизам овог модела који и у свом процедуралном облику садржи изражену вредносну, тј. идеолошку компоненту.

Овакво одређење, наметнуто од стране Запада, односно САД и ЕУ, стекло је политички и академски монопол и довело до тога да се сви остали облици политичких режима прогласе недемократским, тј. ауторитарним. Међутим, либерална демократија се у постсоцијалистичким земљама и осталим „новим демократијама” свела на Шумпетеров (Joseph Schumpeter) концепт компетитивног елитизма, због чега је В. Робинсон (William Robinson) и одређује као „демократију ниског интензитета”, чији је основни циљ да очува неолибералну економију и хегемонију транснационалне класе и капитала, као и да спречи даљу демократизацију и масовније учешће грађана у политици.

* Горан Тепшић, МА, истраживач-сарадник, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.

Основна хипотеза овог рада јесте да политичка култура није кључна препрека демократизацији у Србији, већ међународни „демократски” интервенционизам.

Кључне речи: политичка култура, грађанско друштво, међународни интервенционизам, подстицање демократије (полиархија), САД, ЕУ, Србија.

1. Од политичке културе до грађанског друштва

Проблем политичке културе стални је пратилац проучавања демократије. Готово да нема теорије демократи(заци) је, класичне или савремене, која се на директан или индиректан начин не бави и својственим скупом политичких ставова и вредности, попут умерености, *толерантности*, ефикасности или партиципативности. Значај политичке културе за истраживаче током шездесетих и седамдесетих година ХХ века углавном је био секундаран, али је током осамдесетих година ова тема поново добила на значају, да би у ери „транзиције и консолидације демократије” политичка култура повратила централно место.

У посткомунистичким земљама, место политичке културе у стручној литератури о демократизацији заузима тема грађанског друштва. Ослањајући се првенствено на радове Г. Алмонда и С. Вербе (Sidney Verba), аутори, неретко под јаким политичким утицајем, у ову област уводе и снажну нормативну (идеолошку) димензију либералне демократије. Успостављање грађанског друштва по западном моделу се поставља као основни услов развоја (либералне) демократије и крајњи циљ политичке транзиције и консолидације.

Организације грађанског друштва, наводе они, разликују се од осталих друштвених група, по томе што се баве јавним, а не приватним интересима, по свом специфичном односу према држави (вршење утицаја без жеље за преузимањем контроле), и по привржености плурализму и различитости. Но, кључни проблем оваквог одређења грађанског друштва јесте питање - да ли његови чланови морају имати искључиво либералистичке ставове и интересе или не, тј. да ли морају баштинити идеологију (нео)либерализма? Као

минималистички услов могао би се поставити захтев да актери грађанског друштва морају поштовати законски оквир, правила јавне сфере и легитимност других група и њихових интереса. Ипак, значајан број аутора сматра да грађанско друштво мора садржати нормативну пристрасност према Западу, јер је оно његов историјски, друштвени и теоријски конструкт. „...постоји стварна основа за проучавање цивилног друштва као специфичног западног концепта у незападним земљама, с обзиром на то да су многе од њих недавно кренуле у различите облике вестернизације која обухвата и развој демократског и капиталистичког система заснован на идеал-типском западном моделу.”¹

Тако одређено грађанско друштво требало би да има функцију унапређења демократије у њеним обема главним фазама, и током транзиције из ауторитарног система и током консолидације. Међутим, Л. Дајмонд (Larry Diamond) наводи и потенцијалне препреке које онемогућују грађанско друштво да успешно врши своје функције: државни корпоративизам (тајкунизација), отуђење грађанског друштва, претерана фрагментираност друштва, државна контрола и проблем који постаје све значајнији - зависност организација од међународне заједнице.²

Грађанска друштва нових демократија (четврти талас демократизације) карактерише и велики број транснационалних веза са владиним и невладиним организацијама других држава, снажан утицај међународних покрета и организација и нагли пораст западних програма подстицања демократије. Многе организације у новим демократијама су настале и опстају искључиво захваљујући спољашњој подршци и финансирању. Та подршка углавном подразумева и наметање програма, идеја и интереса, а тиме и укидање независности тих организација. Штавише, како транзиција напредује, финансијска средства се смањују, па су организације грађанског друштва принуђене да се међусобно такмиче ко ће боље спроводити интересе страних донатора. Смањење интересовања страних фондација и преусмеравање сред-

1 Марк Морје Хауард, Слабост цивилног друштва у посткомунистичкој Европи, Грађанске иницијати-ве, 2008, стр. 67.

2 Larry Diamond, *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Johns Hopkins University, 1999, pp. 239-250.

става у друге државе доводи до монополизације грађанског друштва од стране малог броја организација које су готово потпуно потчињене страним финансијерима. Тако грађанско друштво врши функцију „призме” која прелама међународни интервенционизам у наизглед бенигно подстицање развоја демократије.

2. Од грађанског друштва до међународног интервенционизма

Биполарни систем Хладног рата ограничио је могућности транзиције, и на Западу и на Истоку. Тек у постхладноратовском периоду америчке хегемоније и победе идеологије либерализма, транзиција постаје готово глобални феномен. Тако међународни систем постаје кључни фактор демократизације четвртог таласа.³ Прецизније, део међународног система који се у културно-политичком смислу може одредити као Запад. Као кључне чиниоце демократизације, С. Левицки (Steven Levitsky) и Л. Веј (Lucan Way) наводе „повезаност са Западом” (*linkage to the West*), тј. густину односа (економских, политичких, дипломатских, друштвених и организационих) и прекограничног протока капитала, добара, услуга, људи и информација са САД, ЕУ и организацијама којима доминирају западне земље, и „утицај (или терет) Запада” (*Western leverage*), односно рањивост или подложност притисцима Запада.⁴

Исти аутори класификују и пет основних механизма за подстицање демократије: дифузију (распростирање информација или пропаганде), непосредно подстицање демократије (дипломатско убеђивање, претње и употреба силе), мултилатерално условљавање, помоћ за развој демократије и транснационалне мреже које се баве заговарањем и пропагирањем либералног модела демократизације.

Један од главних глобалних центара демократизације је ЕУ, која, како наводи А. Мунђију-Пипиди (Alina Mungiu-Pir-

3 Michael McFaul, „The „International System” as the Link between Third and Fourth Wave Models of Democrati-zation” у: V. Bunce, M. McFaul and K. Stoner-Weiss (eds.), *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, Cambridge University Press, 2010.

4 Steven Levitsky, L. A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*, Cambridge University, 2010, pp. 3-54.

pidi), попут гравитације привлачи околне земље моделу либералне демократије, кроз две фазе: фазу трансформације и фазу европеизације. Трансформација подразумева „преобраћање” елита, изградњу државе, нације, економског система и владавине права, док се европеизација односи на интеграцију реформисаног и функционалног система и његово потпуно прилагођавање европском моделу. Оваква политика ЕУ је, између осталог, довела и до тога да владе њених чланица и држава кандидата постану одговорне европској бирократији, а не својим грађанима и њиховим представницима.⁵

Слично Левицком и Веју, М. Вахудова (Milada Anna Vachudova) препознаје четири механизма којим ЕУ шири свој утицај (*Western leverage*) на ауторитарне системе и демократизује их. Први механизам назива „средиште сарадње” (*focal point of cooperation*) и под њиме подразумева мобилизацију и уједињење опозиционих партија и других група спремних на спровођење европског модела; други механизам је „прилагођавање” (*adapting*) - обучавање политичких елита за спровођење економских и политичких агенди које ће задовољити захтеве и интересе ЕУ и других организација; трећи механизам је „условљавање” (*conditionality*) - предочавање казни и награда за (не)испуњавање захтева и реформи; и последњи механизам је „истинска посвећеност реформама” (*credible commitment to reform*), тј. смештање политичких елита у предвидиви политички ток европског модела.⁶ Ови механизми стварају односе асиметричне међузависности, које карактеришу наметање одлука од стране ЕУ, и меритократија, тј. награђивање кандидата у складу са њиховим „успехом”.

Мерило успешности деловања механизма ЕУ је прихватање европског модела од стране већине припадника елите, али и грађана. Круг се затвара када представници „старог режима”, противници европског модела и они за чији одлазак с власти се залагала (и на њега утицала) сама ЕУ, постану његове присталице.

Други кључни актер „демократског интервенционизма” (по моћи и утицају, вероватно први) јесу САД. Интер-

5 Mungiu-Pippidi, „When Europeanization Meets Transformation”, у: V. Bunce, M. McFaul and K. Stoner-Weiss (eds.), op. cit.

6 M. A. Vachudova, „Democratization in Postcommunist Europe”, у: V. Bunce, M. McFaul and K. Stoner-Weiss (eds.), op. cit.

венционизам САД ове врсте, сматра Вилијам Робинсон, почива на транснационалној агенди неолиберализма и полиархије (тј. демократије). Ову агенду, под плаштом подстицања демократије,⁷ спроводи транснационално опредељена елита (транснационална класа) организована у пословне организације, политичке партије, грађанска удружења, медије, итд, подржане од стране САД и других западних земаља. Програми подстицања демократије имају за циљ образовање елита које ће делити интересе Запада и које ће интегрисати своју земљу у глобални капиталистички систем. Истовремено, овакви програми теже изолацији супротстављених елита и спречавању политизације и масовније мобилизације грађана, настојећи да консенсуалним методама интегришу ове секторе у нови систем.

У питању је облик пасивне револуције, односно настојање владајућих елита (глобалних и локалних) да спроводе благе реформе одозго, како би предупредиле било какву озбиљнију и далекосежнију трансформацију. Овакав облик консенсуалне доминације (хегемоније) је, сматра Робинсон, далеко стабилнији облик владавине и контроле од чисте принуде. Под консенсуалном доминацијом, ослањајући се на рад А. Грамшија (Antonio Gramsci), он подразумева „усвајање, од стране подређене класе, моралних и културних вредности, кодекса понашања и погледа на свет својствених доминантној класи или групи, или краће усвајање *друштвене логике* самог система доминације”.⁸ Помоћу „демократских механизма” (првенствено избора), тај консензус се стално обнавља и онемогућује подређене да иницирају радикалније реформе система.

Ова друштвена контрола се поред политичке сфере одвија и у грађанском друштву. Један од кључних циљева подстицања демократије је продор у грађанско друштво и овладавање његовим организацијама. Такво грађанско друштво, уместо да штити грађане од различитих облика спољашње доминације, постаје њен носилац. Друштвена контрола „одозго” и споља постаје контрола „одоздо” и изнутра - кроз синдикате, медије, женске, омладинске и друге организаци-

7 Вилијам Робинсон, Подстицање полиархије: глобализација, интервенција САД и хегемонија, Ал-батрос плус, Београд, 2012, стр. 9-130.

8 Исто, стр. 42-43.

је. Грађанско друштво, заједно са државом, постаје темељ идеолошке хегемоније која садржи дефиниције кључних политичких, економских и филозофских концепата. Тако и дефиниција либералне демократије (полиархије) постаје једини прихватљив облик демократије (тј. политичког система), тржишни систем једини облик економског система, а конзумеризам филозофија друштва и свакодневног живота. Притом се сви алтернативни концепти маргинализују или одбацују као нелегитимни.

Овде посебну улогу имају органски интелектуалци, „експерти у легитимизацији”,⁹ како их Грамши назива. Они, теоријским, али и практичним радом, стварају идеолошке и политичке основе хегемоније. Интелектуално стваралаштво постаје материјално условљено чланством или учешћем у научним мрежама, које, између осталог, чине универзитети, невладине организације, центри за истраживање, различити фондови, итд. Те мреже постају посредници између интелектуалаца и творца политике, а неретко долази до тога да сами интелектуалци постану креатори политика.

Но, кључни корак у подстицању демократије је изборни интервенционизам, тј. почетак демократске транзиције. То, поред метода подстицања демократије, често подразумева и оружану агресију, економске санкције, принудну дипломатију и психолошке и тајне операције. Једна од земаља на којој су САД испробале и усавршиле све ове методе је и Србија.

3. Демократско питање у Србији као културно питање

Прву фазу транзиције у Србији карактеришу ауторитарно наслеђе социјализма, хибридни режим (изборни или компетитивни ауторитаризам), доминација С. Милошевића и Социјалистичке партије Србије, грађански ратови, санкције и урушавање економског система. Крај прве и истовремено почетак друге фазе транзиције у Србији десио се 2000. године првим „постмодерним државним ударом”,¹⁰ који је послужио као нови модел интервенционизма под плаштом тзв. обоје-

9 Вилијам Робинсон, *op. cit.*, стр. 62-63. и А. Gramsci, *Selection from the Prison Notebooks*, International Publishers, 1971, pp. 5-14.

10 Вилијам Робинсон, *op. cit.*, стр. 10.

них револуција (Грузија, Белорусија, Украјина, итд.). Циљ, првенствено САД, које су претходно предводиле интервенцију НАТО против Југославије, било је свргавање Милошевића и његова замена политичарима који нису били ништа веће демократе од њега, али су били склонији поштовању интереса и захтева Запада.¹¹ Но, низ неуспеха друге транзиције додатно је продубио кризу демократизације у Србији и поставио још тежи проблем пред интелектуалну и политичку елиту. Наиме, крах прве фазе транзиције се могао објаснити ратовима, изолацијом, владавином (бивших) комуниста, али се поставило питање како објаснити проблеме друге фазе која се није суочила са тим изазовима. Многи тумачи и учесници у овим дешавањима су склони објашњењу које се заснива на наводној културно-цивилизацијској заосталости и недемократичности Срба као народа, тј. ауторитарној политичкој култури. Ове културне препреке, тврде они, морају се савладати како би се Србија модернизовала и усвојила западни модел демократије.

Присталице оваквог схватања српске политичке културе, као њене кључне карактеристике наводе национализам (а под њим углавном подразумевају националшовинизам), популизам, експанзионизам, ауторитарност и склоност политичком насиљу. Српска вредносна оријентација се описује као инхерентно ирационалистичка, традиционалистичка и антимодернизацијска, што Србе чини непожељним у породици евроатлантских народа. Наводи се и да је српска политичка култура прожета милитаристичким духом који устоличава непросвећене и корумпиране владаре, власт претвара у пљачку и неограничену моћ и чини сметњу стабилизацији поретка.¹²

Описујући српски „антимодерни концепт”, С. Бисерко наводи: „Политичко насиље је у традицији Србије... [...] Корене вероватно треба тражити у чињеници да у српској историји не постоји раздобље просветитељства и рационализма у коме су сазрела модерна европска друштва. [...] Ради се о својеврсној деструкцији и примитивизму, што је данас главна одлика друштва у Србији. Уведен је терор већине која

11 Исто.

12 Душан Достанић, „Различита схватања српске политичке културе”, *Политичка ревија*, (XXIII) X, вол. 29, бр. 3/2011, стр. 93-104.

следи најниже инстинкте. Бројни испади без икаквог рационалног објашњења говоре о дегенеративној форми српског национализма. [...] Њена демократска транзиција је могућа само уз помоћ међународне заједнице и неке врсту „колонијације” њених институција, посебно војске, полиције, правосуђа и образовног система...”¹³

Понављају се и стереотипи присутни још у аустроугарској пропаганди, који су обновљени током ратова за југословенско наслеђе, попут експанзионизма, агресивности и империјализма (мит о „Великој Србији” и „великосрпској хегемонији”). Истиче се да је популизам основна карактеристика политике у Србији XIX и XX века, као и да су идеје и периоди конституционализма били само краткотрајно одступање од трајних карактеристика ауторитарности, апсолутизма, централизма и патернализма.¹⁴

Тако И. Вујачић наводи да се у свим периодима српске историје, од средњег века до савременог доба, „у структури власти и политичком понашању, може...уочити један континуитет ауторитарности, ауторитарног политичког стила, личне власти и неодговорне владе”.¹⁵ Овакву политичку културу посебно су стварале конзервативна и ауторитарна црква и епика. Српској политичкој култури је својствена и погрешна идеја слободе, заснована на ауторитарном етноцентризму. Етноцентризам се, сматра Вујачић, код Срба јавља још у XIII веку, али се тек у XIX претвара у експанзионистички национализам, „који се добро слаже са ауторитаризмом, представљајући константну претњу грађанској слободи”.¹⁶

И Л. Перовић сматра да је политичка култура Срба ауторитарна, априористичка, конфликтна и недијалоска, на супрот, на пример, Словенцима који су „самодисциплинован и културан народ”. Она наводи и да је национализам, који је по својој природи тоталитаран, једина константа српске политичке културе.¹⁷

13 Соња Бисерко, *Ковање антијугословенске завере*, књига I, Хелсиншки одбор, 2006, стр. 365-367.

14 В. Павићевић, „Репродукција популистичког обрасца...”, стр. 1, наведено према: Душан Достанић, *op. cit.*, стр. 100. и И. Вујачић, *Политичка теорија: студије, портрети, расправе*, Чигоја штампа, 2002, стр. 401-402. и 407-410.

15 Илија Вујачић, *op. cit.*, стр. 379.

16 Исто, стр. 405.

17 Оливера Милосављевић, *Чињенице и тумачења: два разговора са Латинком*

Главним узроцима овог инхерентног српског антимо-дернизма проглашавају се српско православлје, српски концепт нације, бизантизам и османизам и „филозофија паланке”,¹⁸ коју карактеришу инфантилност, ксенофобија, патријархалност, трибализам, руралност и општа заосталост.

„Филозофија паланке” тако постаје основ српског модернизацијског дискурса, који одговорност елита пребацује на грађане, њихову, наводно, назадну и примитивну културу, и представља саставни део концепта подстицања демократије. Оваква становишта су карактеристична за представнике грађанског друштва, али их дели и све већи део српске политичке елите. О томе сведочи и подударност ставова „првог демократског премијера”, З. Ђинђића, и актуелног премијера, А. Вучића, изнетих 2002. и 2013. године: „Једино што имамо као препреку јесте учмали, паланачки менталитет који влада овим делом Европе...” и „...потребна [је] промена паланачког духа о којем је говорио Радомир Константиновић.”¹⁹ Може се закључити и да је српска политичка елита сада готово у потпуности социјализована у духу подстицања демократије, јер су представници „старог режима” постали носиоци (нео) либералног модела демократије.

Но, постоји и супротстављени приступ који српску политичку културу тумачи као првенствено демократску, конституционалистичку и слободарску. М. Матић наводи да су политичка традиција и култура кроз историју српског народа служили као ослонац колективним идентификацијама и политичким оријентацијама, као и да је „самосвест о аутентичним изворима сопствене политичке традиције и њеним вредностима битна претпоставка демократског самоутемељења народа и његовог укупног цивилизацијског и културног напретка”.²⁰ Политичку културу и националну идеју могу чинити само најбоља постигнућа, тековине и вредности

Перовић, Хелсиншки одбор, 2010, стр. 61 и 266.

18 Радомир Константиновић, *Филозофија паланке*, Откровење, 2004.

19 Паланачки менталитет препрека бољем образовању, Б92, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2002&mm=09&dd=06&nav_category=12&nav_id=69377 и „Зелени” и Вучић „заратили” због храста, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/325814/Zeleni-i-Vucic-zaratili-zbog-hrasta>, 22.8.2013.

20 Милан Матић, *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ, 2000, стр. 16.

једног народа до којих се долази критичким преиспитивањем сопствене историје.

Кључна одлика српске политичке културе, сматра Матић, јесте самобитност, која се односи на рано формирање „српске идеје” кроз државност Немањића (оснивачки мит) и аутокефалност СПЦ. Црква је неспорно један од главних носилаца (у одређеним периодима и једини) прво српског (православног) верског идентитета, а потом и српског националног идентитета. Ту самобитност карактеришу и неприхватање страних династија и владара, а касније и одсуство племства. Но, ово има и негативну страну. Свако пренаглашавање самобитности углавном је водило верском фундаментализму и националшовинизму.

Од осталих карактеристика, Матић издваја слободарство и борбени дух отпора, који су настали као последица борбе против различитих освајача. Њихов крајњи изражај је стварање слободне државе и демократске политичке заједнице, али је било и периода када су се ове карактеристике извржавале у политичко отуђење и насиље. Борбеност и отпор су створиле и посебан однос нетрпељивости према ауторитарним владарима, што је представљало плодно тло за продор идеја конституционализма и ограничења власти, уз изузетке, посебно у временима кризе, када су на сцену ступале ауторитарне вође склоне демагогији и властољубљу. Матић затим наводи и осећање за правду и правичност (али не и законитост), саборност (осећање заједништва), индивидуализам и укорененост у епску баштину.

На основу наведених позитивних и негативних карактеристика, он српску политичку културу одређује као демократско-саборни тип са елементима фрагментарности, аутономности и парохијалности. У савременој историји Србије пре II светског рата сви политички систему су у мањој или већој мери били засновани на том политичком обрасцу, док је током социјализам и постсоцијалистичког периода направљен нешто већи расцеп између политичке културе и политичког система.²¹

21 Милан Матић, *op. cit.*, стр. 15-106; Милан Матић, *Мит и политика: расправа о основама политичке културе*, Чигоја штампа, 1998, стр. 304-334. и Душан Достанић, *op. cit.*, стр. 84-93.

Српска политичка култура, као и културе других народа, није хомогена, нити непромењиви скуп елемената насталих током историје српског народа. Од тога колико је садржај културе и традиције веродостојан (а он је увек у одређеној мери генерализација и апстракција), важније је како се он интерпретира, и како се ти наративи преносе (социјализација). Политичка култура је у процесу сталне друштвене конструкције, реконструкције и деконструкције. Она настаје спонтано, али и циљно - углавном инструментализацијом од старне елита. Култура обликује политичке структуре и институције, али и оне обликују њу. Сходно томе, сматрамо да је приступ који наглашава демократске елементе српске културе и традиције уравнотеженији и друштвено конструктивнији, јер покушава да нагласи њене најбоље елементе, али и да истакне и критикује негативне стране. Нема политичке културе која је толико ауторитарна да у њој не може да функционише некакав облик демократије, као што нема ни културе која је идеално демократска. Демократија се гради кроз демократску праксу, а на то утиче велики број друштвених чинилаца, посебно делотворност демократске власти, тј. њена способност да успешно врши своје функције.

У складу са тим, закључујемо и да је приступ који наглашава ауторитарне елементе српске политичке културе, склонији редуccionизму (занемарује друге елементе културе и остале друштвене факторе), детерминизму (култура као наддетерминанта) и примордијализму (култура је нешто непромењиво или бар тешко промењиво), мада ни „афирмативни” приступ није ослобођен ових карактеристика. Прихватање ауторитарног модела би значило да је Србија или осуђена на ауторитарност или да јој се демократија и одговарајући систем вредности могу само наметнути. Овакви ставови су карактеристични за западну перцепцију (пост)колонијалних земаља и народа (оријентализам),²² где се њихова немогућност да изграде стабилне државе и демократије углавном објашњава културном примитивношћу, а не вишевековним спољашњим интервенционизмом, тј. колонизацијом (и неоколонијализмом). Аргумент примитивности је и настао то-

22 Едвард Саид, *Оријентализам*, Библиотека XX век, 2008.

ком колонизације, како би колонизатори оправдали своју „цивилизаторску мисију”.

4. Интервенционизам и нова идеолошка држава

Узроци неуспеха друге фазе демократске транзиције у Србији не могу се тражити у наводној примитивности, анти-модерности и ауторитарности српске политичке културе и традиције, већ, напротив, у одступању од сопствених демократских тековина, прихватању универзалног модела (нео) либерализма и „трансформације и европеизације”. Међународни чиниоци нису само утицали на наметање нове идеологије, већ су били укључени у готово све политичке процесе на Балкану, почевши од стварања држава и повлачења граница, до устројства политичких система. Њихов циљ, како смо већ навели, није стварна демократизација балканских земаља, већ придобијање елита које ће, често и аутократским средствима, допринети остварењу њихових стратешких интереса. Истинска демократизација, сложене процедуре и процеси би само отежали и успорили, па вероватно и омели спровођење међународних захтева.

Слично као и у периоду социјализма, у Србији је успостављена (више)партијска идеолошка држава, у којој скоро сви актери следе исти образац. То је стање „у коме постоји посебна врста реда, али се гуше алтернативне идеје, плурализам интереса и тежње различитих група и људи, а тиме и слободе, отворени демократски живот друштва.”²³ Закони, институције и државна имовина се узурпирају, што ствара друштвене расцепа и неједнакости који Србију све више удаљавају од демократије и социјалне правде.

Та нова популистичка идеологија се, попут комунизма, намеће као „форма месијанског политичког нововерства, идеологија срећног краја историје”,²⁴ која уместо бескласног друштва нуди мит о Европској унији. Овај својеврсни „политички паганизам” је посебно деструктиван према нацији, њеној култури и традицији. Он мистификује српски национализам и националне интересе, дајући им вредносно нега-

23 Милан Матић, *О српском политичком обрасцу*, оп. cit., стр. 119.

24 Исто, стр. 129.

тивна својства и делегитимизује их као антицивизацијску тековину. „У политичкој сфери ово изокретање друштвене свести у митску свест омогућује да се под формулама општег, једнаког и трајног права гласа несметано спроводи претварање формалне воље већине у стварну власт мањине; да се под „слободом политичких и парламентарних дискусија” одржавају партијски монополи и доминантан положај извршних органа власти; да се прокламује слобода говора и штампе, а да највеће учинке на тим подручјима имају разни облици „индустрије лажне свести”... ”²⁵

Политичка и интелектуална елита развијају и „нови језик”, који се претвара у неку врсту друштвене „принуде и менталног терора, намећући се као ствар моралних обавеза и доброг укуса, односно припадања или неприпадања поретку.”²⁶ Тај језик карактеришу комбинација „старог и новог говора, кованице и скраћенице са јаким сугестијама униформисаног и неодољивог важења за све и сваког” („европски стандарди” и „цивизацијске вредности”).²⁷ Он постаје оруђе тржишне и политичке пропаганде којим се потискује аутономија појединца, посебно посредством агресивне улоге средстава комуникације. Човек под снажним сноповима масовних информација није у стању да формира аутономни систем вредности и поглед на свет.

Сврха „новог језика” је у томе што потискује стварне проблеме и противречности друштва, конформизује друштво, оправдава поступке власти и учвршћује хегемонију, тј. даје легитимитет политичком ауторитету. Оваква политика је масовна политика, а њена публика је неартикулисана и дифузна, без друштвене структуре и усмерености, због чега постаје погодна за спољашњу политичку артикулацију и управљање.

У таквом политичком амбијенту, који потпуно одудара од било које културе, партије су друштвено неукорењене, окренуте очувању привилегија и постизању партикуларних интереса. Њима управљају суверене вође и страначке олигархије потпуно отуђене од грађана, склоне популизму, де-

25 Милан Матић, *Мит и политика: расправа о основама политичке културе*, оп. cit., стр. 28-29.

26 Исто, стр. 148.

27 Исто, стр. 152.

магогији и корупцији. Оне су организоване на корпоративном и клијентелистичком принципу и профитерској логици, а чланство партија је првенствено мотивисано могућношћу редистрибуције материјалних добара политичким методама. Политичка елита је затворена, готово каста, потпуно отуђена од грађана и нације и тежи интеграцији у транснационалну класу (међународна репутација и подршка су важније од националне).

Но, оно што је можда и најпогубније по демократизацију Србије, када је међународни интервенционизам у питању, јесте поновно отварање националног и државног питања. Од краја Хладног рата и почетка распада СФРЈ, интереси Србије и кључних земаља Запада су углавном били супротстављени. САД и земље ЕЗ/ЕУ су одиграле кључне улоге у признавању независности југословенских република, интервенисале су у БиХ, Хрватској и на КиМ против српских политичких и војних структура и дале кључни допринос отцепљењу Црне Горе. Отцепљење КиМ и претходни протекторат над њим су нарушили територијалност и сувереност Србије, довели у питање њен опстанак као независне државе и створили готово трајни извор политичке кризе. Решење проблема државности мора претходити демократизацији. Само суверена држава, са јасно дефинисаном територијом, становништвом и влашћу над њима може постати стабилна демократија.

5. Србија, орочена држава

У једном од кључних политичких докумената САД, *Меморандуму НСИ-68* из 1950. године, наводи се да спољна политика САД обухвата две супсидијарне политике: подстицање развоја светског система у коме САД могу да опстану и напредују, и обуздавање СССР с циљем подстицања унутрашње деструкције њиховог система. Дакле, и за време Хладног рата циљ САД није била само борба против комунизма, већ ширење утицаја свуда где је могуће, односно где постоје интереси за то. Првих неколико деценија после II светског рата, то је подразумевало и успостављање савеза са ауторитарним режимима и рушење социјалистичких влада, биле оне демократске или не. Међутим, убрзо се показало да је тако успостављена контрола привремена, јер су многи ауто-

ритарни режими почели да губе легитимитет под налетом масовних националних покрета против репресије и експлоатације. То је условило развој апарата за подстицање демократије који су чинили припадници владиног и невладиног сектора, унутардржавног и међународног. Творци политике САД су схватили да се универзална тежња народа за демократизацијом не може сузбијати, али се може контролисати. Створен је модел „демократије ниског интензитета” или „дисциплиноване демократије” који је проширен углавном на земље периферије Запада, првенствено у Америци (ово је донекле нарушено појавом социјализма XXI века) и централној и југоисточној Европи.

Србија је постала део овог пројекта, делимично под директним утицајем земаља Запада, али првенствено кроз процес европских интеграција. Тако је, различитим механизмима, створена нова идеолошка држава, директан производ међународног система којим доминирају САД, ЕУ, НАТО, и повезане организације. Као и за време социјализма, када је Хладни рат својом структуром одржавао ФНРЈ/СФРЈ, тако су и ова држава и њен политички систем орочени и одређени постојећим регионалним и глобалним системом.

Не би ли се избегао нови вишедценијски расцеп државе са националним интересима, културом и традицијом, неопходан је потпуни заокрет у државној политици. Како је Србија вишенационално друштво, концепт националне државе би требало реформисати и изједначити, у колективним политичким правима, мањинске нације са већинском - створити државу нација. Српски и суседни народи баштине дугу традицију комунитаризма и колективних права, па би таква реформа била укореењена у њихове политичке културе и традиције. Ово би захтевало и развој цивилне и политичке религије, која би се заснивала на мултинационализму, тј. национализмима свих народа. То је предуслов стварања јединствене политичке заједнице у друштву у коме постоји више етничких група, као и успостављања њихове привржености држави.

Та идеологија се не би заснивала на шовинистичком, искључујућем или експанзионистичком, већ на тзв. банал-

ном национализму,²⁸ првенствено укоренењем у националној посебности. Национализам по својој природи није ни етноцентричан, ни аутархичан. Напротив, то је интернационалистичка идеологија (подразумева постојање система нација, тј. међународног система и тражи признање од осталих нација), идеологија ослобођења и ширења политичких права. „Идеологија, уколико је заснована на најбољој традицији и изворним историјским осећањима народа, на истинској и праведној „националној идеји”, не само да не мора бити супротна правди и владавини права у држави, већ је и најважнији услов њиховог постојања и одржавања.”²⁹ Такав национализам, као вредносни и идеолошки систем, би представљао брану дезинтеграционим процесима, патолошким тенденцијама и аномији грађанског друштва. Обновљање националне идеје је вероватно и једини пут промене стања вредносне хипокризије и наметнутих есхатолошких (чланство у ЕУ као „крај историје”) и сотеролошких (ЕУ као једини „спаситељ”) постулата, и пут истинске демократизације Србије. „Може бити да национализам није узрочник свих...случајева реформе и демократизације...режима, али им је чест пратећи мотив, извор поноса потлачених народа и признат облик ступања или враћања у „демократију” и „цивилизацију”.”³⁰

Литература

- Bunce, Valerie, Michael McFaul and Kathryn Stoner-Weiss (eds.), *Democracy and Authoritarianism in the Postcommunist World*, Cambridge University Press, 2010.
- Билиг, Мајкл, *Банални национализам*, Библиотека XX век, 2009.
- Бисерко, Соња, *Ковање антијугословенске завере*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, 2006.
- Вујачић, Илија, *Политичка теорија: студије, портрети, расправе*, Чигоја штампа, 2002.
- Gramsci, Antonio, *Selection from the Prison Notebooks*, International Publishers, 1971.

28 Мајкл Билиг, *Банални национализам*, Библиотека XX век, 2009, стр. 113-168.

29 Милан Матић, *О српском политичком обрасцу*, op. cit., стр. 128.

30 Антони Смит, op. cit., стр. 271.

- Diamond, Larry, *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Johns Hopkins University Press, 1999.
- Достанић, Душан, „Различита схватања српске политичке културе”, *Политичка ревија*, (XXIII) X, вол 29, бр. 3, 2011.
- Константиновић, Радомир, *Философија паланке*, Откровење, 2004.
- Levitsky, Steven, Lucan A. Way, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*, Cambridge University Press, 2010.
- Linz, Juan, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-communist Europe*, Johns Hopkins University Press, 1996.
- Матић, Милан, *Мит и политика: расправа о основама политичке културе*, Чигоја штампа, 1998.
- Матић, Милан, *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ, 2000.
- Милосављевић, Оливера, *Чињенице и тумачења: два разговора са Латинком Перовић*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, 2010.
- Робинсон, Вилијам, *Подстицање полиархије: глобализација, интервенција САД и хегемонија*, Албатрос плус, 2012.
- Саид, Едвард, *Оријентализам*, Библиотека XX век, 2008.
- Смит, Антони, *Национални идентитет*, Библиотека XX век, 2010.
- Хауард, Марк Морје, *Слабост цивилног друштва у посткомунистичкој Европи*, Грађанске иницијативе, 2008.

Goran Tepsic

*SERBIAN DEMOCRATIC QUESTION:
BETWEEN THE POLITICAL CULTURE AND
INTERNATIONAL INTERVENTIONISM*

Resume

The author analyzes concepts of political culture, civil society, international 'democratic' interventionism, and their influence on democratization, transition and consolidation, in post-socialist countries, particularly Serbia. His general thesis is that the European Union, United States, and various international West-dominated organizations primarily influence democratization in these countries. He also questions the arguments regarding the supposed authoritarian (or totalitarian) nature of Serbian political culture, and consequent conclusion that democratization can only be internationally imposed. On the contrary, he asserts that Serbian political culture and tradition have a significant democratic potential, which could be achieved through the strategies, politics and state reforms based on the 'national idea' (identity), as opposed to the universal neoliberal model.

Keywords: political culture, civil society, international interventionism, promoting democracy (polyarchy), USA, EU, Serbia.